

KORTE GESCHIEDENIS VAN HET GELDERS RIVIERENGEBIED

Toen de mens zich permanent vestigde in het Rivierengebied, was dat in principe alleen mogelijk op de oeverwallen en sporadisch voorkomende plaatselijke verhogingen in het terrein. Van dijken was geen sprake, laat staan van een organisatie die zich bezig hield met het waterbeheer. De rivieren meanderden vrijelijk door het landschap. Achter de oeverwallen bevond zich het komgebied, dat nauwelijks voor bewoning of gebruik geschikt was vanwege de slechte toegankelijkheid en de natte bodemgesteldheid.

Om zich beter tegen overstromingen te kunnen beschermen maakten mensen, al dan niet in samenwerking met de buren, een begin met het opwerpen van kaden. Deze kaden waren niet zo hoog als de latere dijken maar deden wel hun werk, zolang het water niet al te hoog kwam. Een kade is een lange smalle aarden dijk die diende als waterkering. Omdat de Waal, Lek en Linge niet gecontroleerd werden door echte dijken en kribben, waren ze veel breder en stonden ze minder hoog.

HOU 'M TEGEN

Het is niet bekend van wanneer de dijken in het Rivierengebied exact dateren, maar dat moet in elk geval al in de 13e eeuw zijn geweest. Zo is bekend dat in 1259 dijken langs de Linge werden aangelegd. Langzamerhand werd duidelijk dat alleen een centraal bestuur als dat van de Gelderse graaf er voor zou kunnen zorgen dat het Rivierengebied beschermd werd door ring- of banddijken langs de rivieren. Op 8 december 1327 vaardigde Reinoud II van Gelre zogenoemde dijkbrieven uit voor Zaltbommel en de Bommeler- en Tielerwaarden. In die dijkbrieven werd nauwkeurig beschreven wat de taken van het dijkscollege waren en wie er in zaten. Dit dijkscollege en de andere, zoals bijvoorbeeld te Culemborg en Buren, waren de voorlopers van het huidige waterschap Rivierenland.

Dijkmagazijnen waren nodig bij het onderhoud aan de dijk, zowel voor het gewone onderhoud als in tijden van nood. Hierin sloeg men zandzakken en noodmaterialen als hout op. Dat ondanks al het onderhoud aan de dijken het niet altijd goed ging, bewijzen de zogenoemde wielen.

Op zo'n plaats was namelijk de dijk ooit doorgebroken en had het water binnendijs een grote hap uit de grond genomen. Deze met water gevulde gaten bleven achter. Ook vloedstenen laten zien wanneer het misging. Het handje geeft daarop aan tot hoe hoog het water was gestegen.

De zogenaamde riviercorrespondentie dateert vanaf de achttiende eeuw. Met paard en ruiter hielden de waterschappen elkaar op de hoogte van wat er elders gebeurde of stond te gebeuren. Bij dreigende dijkdoorbraken of ijsvorming kon men dan al maatregelen treffen om erger te voorkomen als het misging. In 1995 bij de dreigende watersnood functioneerde de riviercorrespondentie nog steeds. Alleen waren paard en ruiter natuurlijk vervangen door nieuwe mediatechnieken, zoals teletekst, waarop elke minuut van de dag het juiste waterpeil was te volgen.

HET JUISTE PEIL

Waren dijken en kaden geschikt om je tegen het overstromingswater te beschermen, dan was je er nog niet. Met name het komgebied, ook wel broek genoemd, was erg drassig. Het water bleef er vaak maandenlang staan. Om het water in het gebied af te kunnen voeren, begon men met de aanleg van zogenoemde tochtgraven, weteringen en sluizen. Dat gebeurde al heel lang geleden. Zo werd de Boutensteinse wetering in 1316, de Drielse in 1320 en de Bommelse in 1321 aangelegd. De nog steeds bestaande Boutensteinse sluis in de Lingedijk bij Rumpt dateert dus al van na 1316!

Het alleen graven van weteringen en dergelijken voor het afvoeren van water bleek in de praktijk niet voldoende. Vanaf de zestiende eeuw riep men de hulp in van windmolens, om grotere hoeveelheden water uit te kunnen slaan. Zo werd in 1564 al toestemming gegeven om te Acquoy een waterwindmolen te plaatsen. Een nadeel van windmolens is de afhankelijkheid van wind. Staat er geen wind, dan kunnen ze ook niet draaien en dus niet malen en blijft het water staan.

Een nieuwe uitvinding, de stoommachine, bracht hier verandering in. Al in 1787 was er een stoomgemaal in Nederland in bedrijf, namelijk in het Rotterdamse Blijdorp. In het Rivierengebied duurde het wat langer voor men van wind op stoom overging, bijvoorbeeld in de Tielerwaard pas van af 1856. Na stoomaandrijving werden de gemalen in de 20e eeuw vervangen door elektrisch aangedreven machines.

Sluizen werden aangelegd om water in te laten of af te voeren. Het waterpeil mocht niet te hoog, maar ook niet te laag staan. Te hoog betekende dat de landerijen onder water kwamen te staan, te laag betekende dat de landerijen verdorren. Peilstations, -merken en -schalen waren belangrijk om te weten hoe hoog het water stond.

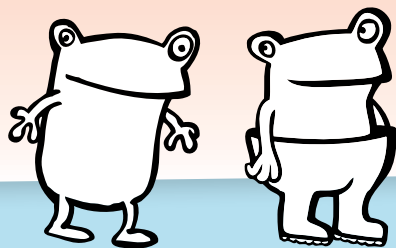

DROGE VOETEN? WEGWEZEN!

Aanleg van dijken en beheersing van het waterpeil waren niet altijd voldoende. Geregeld kampte het Gelders Rivierengebied met overstromingen en verloren talloze mensen het leven en/of hun bezittingen. Om in geval van nood het vege lijf te kunnen redden, werden zogenoemde vloedheuvels aangelegd, waterzolders ingebouwd en vloedschuren gebouwd. De vloedheuvels zijn voornamelijk in de 19e eeuw aangelegd, dus dat zijn kunstmatig opgeworpen verhogingen.

Een waterzolder was een extra verdieping in bijvoorbeeld een kerktoeren, zoals in Beesd, waar dorpelingen zich in veiligheid konden brengen. Datzelfde gold ook voor een vloedschuur. Deze is voorzien van een extra verdieping, toegankelijk via een trap en/of een schuin oplopend zandpad. In geval van nood bracht men zowel zichzelf als het huisraad en het vee in veiligheid. Het nadeel was wel dat men soms wekenlang opgesloten zat op die verdieping en alleen met bootjes met de buitenwereld in contact kon blijven.

GEWAPEND WATER

Water is dus bedreigend via overstroming, verzorgend als het gaat om landerijen en voor het lessen van de dorst, maar daarnaast ook beschermend. Al snel werd namelijk duidelijk dat een waterloop om de nederzetting of het huis heen als bescherming tegen aanvallers kon dienen. Zo ontstond het idee van grachten. Het idee werd door de Nederlanders verder ontwikkeld en de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie was geboren. In tijden van oorlog opende men de sluizen en stak dijken door om grote gebieden onder water te zetten. De vijand kon zo niet of nauwelijks met haar troepen oprukken. Dit werkte zolang het niet vroom natuurlijk, al hakte men dan desnoods het ijs open. De uitvinding van vliegtuigen achterhaalde het nut van de waterlinie, de vijand vloog gewoon over het water heen. In de Tweede Wereldoorlog is voor het laatst de waterlinie gebruikt.

Forten zoals te Asperen, Vuren, Poederoijen en Brakel werden aangelegd om de vijand tegen te houden wanneer deze aanviel. Om de forten heen liepen grachten als extra verdediging. Het water werd via sluizen uit de rivieren binnen gelaten. Sluizen dienden

ook als verdedigingsmiddel door namelijk het water binnen te laten en de landerijen onder water te zetten. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de Ambtssluis te Dalem en de sluizen bij fort Everdingen. Dat laatste fort is des te opvallender omdat het midden in de dijk is gebouwd en hierdoor de dijk dus verzwakt. Ook de forten verloren hun nut door de komst van vliegtuigen en nieuwe wapens.

WERKEND WATER

Water is ook uitstekend geschikt als transportmiddel. Zolang als er mensen langs het water wonen, gebruiken ze de rivieren om goederen en/of mensen te vervoeren. Maar ook voor de visserij en tegenwoordig steeds meer voor de recreatie. Schippers varen af en aan en ze hebben zelfs eigen parkeerplaatsen, zoals bijvoorbeeld de vlucht- of overnachtingshaven te IJendoorn. Schepen moeten ook gebouwd of hersteld worden. Daarvoor heb je weer scheepswerven nodig. Ook die zijn er overal geweest. Die van Dodewaard bijvoorbeeld is nog steeds in bedrijf.

Veel mensen willen langs of aan het water wonen. Dat kan natuurlijk gevaarlijk zijn. Een huis kan niet verhuizen als het water te hoog komt te staan. Of wel? In Maasbommel hebben ze daar namelijk iets moois op gevonden. Nee, geen woonboten, maar een soort paalwoningen. De huizen stijgen en dalen mee met het waterpeil. Paalwoningen zijn natuurlijk zo oud als de weg naar Rome maar alleen in Maasbommel deinen de huizen op en neer.

THEMA'S OP EEN RIJ

HOU 'M TEGEN

HET JUISTE PEIL

DROGE VOETEN

GEWAPEND WATER

WERKEND WATER

